

Posudek disertační práce:

Kristina Andělová

Intelektuální dějiny českého reformního komunismu 1968–1990

Předkládaná disertační práce podává v mnoha ohledech inovativní rozbor i výklad československého reformního komunismu, a to zejména v jeho dosud méně probádané fázi po roce 1968, tedy v době, kdy přestává být dominantním politickou ideologií a je odsunut do role opoziční, resp. exilové. Téma samo o sobě zcela nové není, nicméně autorka díky celkově originálnímu pojetí a osvěžujícím metodologickým inspiracím, jichž je celá řada, významně obohacuje naše poznání dějin českého socialistického myšlení v širším evropském kontextu.

Práce není metodologicky vyhraněná, nemáme tu co do činění s rigidní ortodoxií; autorka čerpá z několika příbuzných teoretických stanovisek a vytváří vlastní, v dobrém slova smyslu eklektický přístup, dostatečně ohebný na to, aby jim mohla produktivně uchopit širší problémy, které si stanovuje. Konceptuální výzbrojí práce dominují jednak koselleckovské dějiny pojmů, jednak tzv. nové intelektuální dějiny cambridžské provenience (Skinner, Pocock). Jde tedy vesměs o přístupy, které přes četné dílčí rozdíly spojuje úsilí překonat teleologickou esencionalizaci „idejí“, jak byla obvyklá v tradičních duchovních dějinách, a které si naopak kladou za cíl co nejzevrubněji prozkoumat sémantické souvislosti dané doby. Nejde tedy o jakési zvěcnělé, trvale platné ideje, jež nerušeně kráčí dějinami, nýbrž o to, vynést na povrch, osvětlit a zrekonstruovat sémantické vztahy, jež jsou skryty v různorodých promluvách poměrně širokého počtu tvůrců politického myšlení. Zdůrazňujíc smysl politického myšlení coby způsobu politického jednání tak autorka hledá performativní rozměr politických idejí.

Kriticky lze přitom podotknout, že strategické rozlišování mezi „novými“ a „starými“ přístupy v dějinách idejí je samo již poněkud překonané a tím i trochu nadbytečné; sotva který historik idejí by se dnes přihlásil k přístupu, jenž okatě přehlíží dobový kontext. Zároveň se čtenáři neodbytně vtírá otázka, nakolik má autorčino přihlášení se k novým přístupům spíš deklarativní ráz a nakolik se skutečně zhmotňuje v konkrétní analýze pramenů.

Pramenná základna práce je rozsáhlá svým objemem a různorodá svou skladbou. Její těžiště tvoří klasické prameny ideově dějinné povahy, tedy publikované vědecké, publicistické a všeobecně politické texty. Značný význam připadá i pramenům nepublikovaným, zejména korespondenci, a to hlavně pro období po roce 1968, kdy se značná část politické rozpravy přesouvá do soukromého prostoru. Zároveň se v této době formuje publicistika exilová. Práce nemá v úzkém slova smyslu materiálově objevitelský charakter: většina pramenů je známa a byla již mnohými badateli částečně zpracována (zmínit lze např. výsledky italské bohemistiky – Catalanovu studii o Mlynářovi a Caccamovu monografii o Pelikánovi). Její originalita spočívá hlavně v novém uchopení, ve snaze vidět daný jev v kontinuální perspektivě a širších

významových souvislostech. Nutno ovšem poznamenat, že některé části jsou značně závislé na sekundární literatuře: platí to zejména pro kapitoly o 60. letech a přestavbě, kde autorka svůj vlastní rukopis ještě hledá.

Práce je napsána vesměs srozumitelným, sympaticky hospodárným slohem, jenž se soustřeďuje na sdělení toho, co je nezbytně nutné. Jen výjimečně čtenář narazí na pasáže vleklé či těžkopádné. Prohřešků proti dobré češtině je v textu přesto nemálo, a autorka by v každém případě měla provést důkladnou jazykovou redakci, než bude práce uložena v univerzitní knihovně. Text se jen hemží pravopisnými a gramatickými chybami. Hojné jsou chyby v interpunkci a diakritice (autorka mj. důsledně vynechává čárku za vloženou vedlejší větou), často chybné jsou předložkové vazby, skloňování, shoda podmětu s přísudkem apod. Ze syntaktických poklesků lze uvést nadužívání vedlejších přívláskových vět a spojky „který“. Nejednotný je způsob vyprávění, kdy autorka lavíruje mezi ich-formou a poněkud archaicky působící první osobou plurálu. Místy se text doslova utápí v uvozovkách, jež jsou někdy zbytečné, jindy zase není jasná jejich funkce (nemluvě o tom, že uvozovky jsou často neúplné, takže není jasné, kde citát začíná a kde končí; chybné je nezřídka i jejich používání u vnořených citátů, které nejsou vyznačeny odlišnou variantou). Z neduhů, které se bohužel stále více zabydlují v naší mateřštině, zmiňuji ještě používání přídatného jména místo přičestí trpného (byl chápaný, byl vnímaný atd.). Nadužívána je módní předložka „napříč“ (včetně dotěrné floskule z poslanecké sněmovny „napříč politickým spektrem“). Rušivě působí i používání slovesa soustředit se v dokonavém vidu pro vyjádření přítomného času (tento nešvar je však již jazykovědci patrně akceptován); celkově se ale nedostatky tohoto rázu drží v rozumných mezích.

Svou disertaci autorka rozvrhla do osmi chronologicky vymezených kapitol (jež bohužel nejsou očíslovány). V úvodu nastiňuje badatelský problém ve světle dosavadní literatury, přičemž místy existující práce k tématu spíše jen jmenuje, než aby k nim zaujala kritické stanovisko (některé práce jsou hodnoceny jako „zajímavé“, „přínosné“ a „podnětné“, aniž by bylo řečeno, v čem přesně). První kapitola podává svým způsobem prehistorii k vlastnímu tématu: zabývá se reformním komunismem v 60. letech, tedy dobou, kdy byl dominantním jazykem. Autorka pojmenovává klíčové pojmy občanského socialismu, jak reformně komunistickou politickou teorií nazývá, zejména koncept opozice a politického pluralismu. Užitečné je rovněž analytické rozlišení politických jazyků pražského jara (reformní komunismus, liberální demokracie, radikální demokracie). Následující kapitola se zaměřuje na období prvních let po sovětské invazi, tedy na etablování antireformního politického jazyka a na „deinstitucionalizaci“ reformního komunismu. Za přínosný v této kapitole považuji především autorčin poukaz na víru v „kádárizaci“ posrpnového Československa, již patrně sdílela značná část reformních komunistů, jakož i na mnohohrstevnatost pojmu normalizace (za níž konečně v této době plédoval ve sporu s Milanem Kunderou i Václav Havel).

Vlastní těžiště studie tvoří pět následujících kapitol, v nichž autorka v dílčích aspektech zkoumá transformaci reformního komunismu v podmínkách opozičních a

exilových. Výborné jsou tu zejména rozборы pozvolné eroze leninského slovníku a současný příklon k jazyku lidských práv a negativnímu pojmu individuální svobody, jak k němu došlo v prostředí Charty (byť právě kolem těchto bodů propukaly v milieu reformních komunistů ostré střety). Autorka do svého vypravování zahrnuje rovněž styky evropské a globální (eurokomunismus, Čína), i když zároveň jejich význam pro reformně komunistický jazyk pokládá za skromný. A naopak: význam československého reformního komunismu nebyl velký ani v západoevropském komunistickém hnutí, ani v Číně. Evropskou komparativní perspektivu autorka dále rozvíjí v rozboru diskusí o pojmu totalitarismu, zejména ve světle Mlynářových výzkumných projektů v rakouském exilu. Na pozadí těchto sond vychází najevo sílící štěpení reformně komunistického jazyka, a to jak v domácí opozici, tak v exilu.

Jakýsi prolog studie tvoří kapitola o přestavbě a pádu komunistické diktatury. V ní autorka poukazuje na limity domácích reformně komunistických skupin (Obroda) i levicového exilu – limity, jež se naplno projeví v prvních týdnech po převratu a jež byly symbolicky vyjádřeny v televizním vystoupení Zdeňka Mlynáře začátkem prosince 1989. Z hlediska dějin politického myšlení tyto „limity“ ovšem poukazují na pozoruhodnou setrvačnost určitých politických představ a ideálů, které by historik idejí neměl odbýt jako pouhé iluze. I to je – jak autorka závěrem podotýká s odkazem na Koselleckovo diktum, že lepší dějiny píše porážení – důvod, proč se dějinami reformního komunismu a jeho „selhání“ zabývat ještě dnes, a právě dnes víc než kdy dřív.

Z výše uvedeného vyplývá, že předkládanou práci lze doporučit k obhajobě, zejména pro původní nastolení problému, pro nové zpracování a propojení rozmanitého pramenného materiálu a pro zachycení nových transnacionálních a komparativních souvislostí. Zároveň vyvstává řada kritických otázek, které autorka podle mého soudu neřeší zcela uspokojivě a které by se měly stát předmětem ústní disputace. Svě kritické poznámky chápu i jako podněty k vylepšení rukopisu pro publikaci studie.

Zaprvé, určité pochybnosti vyvolává již samotný způsob, jakým autorka v průběhu líčení konstituuje předmět svého bádání, tedy reformní komunismus coby politický jazyk. Jak sama nepřímou přiznává, jde o jev těžko vymežitelný, kluzký, navíc v průběhu sledovaného období proměnlivý a nestálý. Nejde mi samozřejmě o žádnou „definici“, uměle zvnějšku naroubovanou na dějinnou skutečnost. Přál bych si ale dozvědět se více o tom, jak se reformní komunismus jakožto sémantický a jazykový celek formoval historicky; zejména výklad o 60. letech působí tak, jako by reformní komunismus byl hotovou věcí, danou shůry, propagovanou „reformistickými intelektuály“. Je jasné, že středem autorčina zájmu je až vývoj posrpnový, nicméně i v kapitolách o této době se s pojmem reformního komunismu občas operuje jako se samozřejmou daností.

S tím souvisí, zadruhé, alespoň elementární určení toho, čím reformní komunismus nebyl a vůči čemu se vymezoval. Autorka užitečně rozděluje politický jazyk pražského jara do tří typů, jež kromě reformního komunismu zahrnovaly liberální demokracii a demokracii. To je však, podle mého soudu, typologie pouze

rudimentární, povrchová, a naše práce by zde neměla skončit. A to tím spíš, že autorka nejen v kapitole o 60. letech, ale i v částech o pozdějším období pracuje s řadou pojmů, jejichž přesný historický vztah k reformnímu komunismu není zcela vyjasněn. Řeč je mj. o „humanistickém marxismu“, „kritickém marxismu“, „otevřeném marxismu“, „marxistickém revizionismu“, tedy o prouděch, které jednak reformní komunismus spoluutvářely, jednak se s ním paralelně vyvíjely či dokonce se proti němu vymezovaly. Tyto interakce a tenze autorka stručně nadhazuje (např. na s. 87), ale zevrubný rozbor neprovádí. Bez zajímavosti by nebyl např. podrobnější průzkum Mlynářova (či Pelikánova) myšlení ve vztahu k marxistickému revizionismu. Recipovali nějak myšlení Kosíkovo a spol., vymezovali se vůči němu? A naopak, odkud se bere sílicí Mlynářovo koketování s řešeními vrchnostensko-technokratickými?

Mluvíme-li o recepčních procesech, je třeba, zatřetí, zmínit ohlasy Gramsciho v československém reformním komunismu. Z autorčina líčení jako by vyplývalo, že již snad od 50. let v československém prostředí probíhala čilá recepce Gramsciho spisů a že jeho koncepty byly samozřejmou součástí reformně komunistického myšlení. Na s. 188 je například s odkazem na Arata řeč o „návratu“ Gramsciho do politického myšlení středoevropských revizionistů. Jak substanciální byla ale skutečně tato recepce, a kde k ní lze najít doklady, např. u Mlynáře? (samostatně ke Gramscimu v 60. letech publikovali kratší texty Karel Bartošek a Jiří Bednář, které autorka ovšem nezmiňuje). Tento aspekt je důležitý i proto, že Gramsci zjevně sehrál jistou úlohu v diskusích disentu o opoziční strategii, hegemonii a občanské společnosti. Sporné je přitom autorčino tvrzení, že Gramsci byl v reformně komunistických kruzích (a italskými komunisty) chápán jako protiklad k Leninovi. Mnohem spíše se Gramsci sám stylizoval coby Leninův pokračovatel a byl také tak vnímán: jeho přechod od „mobilní“ k „poziční“ válce neznamenal ústup od leninského cíle, jímž zůstávalo převzetí moci ve státě. Inovátorství reformních komunistů mohlo spočívat v tom, že se jako první komunističtí teoretici zabývali nejenom strategií uchopení moci, nýbrž i jejím institucionálním zajištěním a kontrolou. To je ale třeba důkladně probádat.

Poněkud sporná se mi, začtvrté, jeví i kategorie „radikální demokracie“. Do ní najdeme vřazeného jak Kosíka a Kalivodu, tak i mladé radikální socialisty, Petra Uhla apod. Jakkoliv mohou texty prvně zmíněných z období pražského jara (Naše nynější krize atd.) obsahovat radikálně demokratické požadavky, je třeba také pamatovat na to, že byly částí radikální avantgardy odmítány (Uhl, Bondy; Effenberger dokonce předhazoval Kosíkovi a Kalivodovi maloburžoazní nacionalismus a ústup k masarykovsko-čapkovskému moralismu). Čteme-li např. na s. 59 o Kalivodově volání po obnovení parlamentarismu, pak se lze právem ptát, co je na jeho stanovisku radikálně demokratického (význam citátu na daném místě je ovšem poněkud nejasný, neboť současně mluví autorka o Kalivodově požadavku „přímé demokracie“).

Zapáté, z autorčina rozboru reformně komunistických debat v 70. letech vyplývá, nakolik se reformně komunistický jazyk v této době štěpil, drobil, rozpadal. Rozkol nastává hlavně mezi domácí opozicí a exilem, obě skupiny začínají mluvit jiným

jazykem, a to v doslovném i přeneseném smyslu. Exulanti nastolují problémy a pojmy, které v domácí opozici zjevně vzbuzují jen omezený zájem. Emigranti jsou rázem vhozeni do nového intelektuálního prostředí, čelí novým úkolům. Mlynářovo myšlení nyní utvářela německojazyčná politologie a její „systémové“ pojmosloví (mimochodem, podrobněji prozkoumán by měl být jeho badatelský pobyt u Eichwedeho v Brémách v letech 1981-82). U Pelikána byl určující kontext franko-italský, problematika eurokomunismu a jeho spojení se situací v Československu, zároveň ale i vynořující se otázka čínská. Tyto problémy a jazyk, jimž byly uchopeny, byly ale domácím reformním komunistům zjevně cizí (ukazuje to mj. diskuse o Bahrově *Alternativě*, respektive její minimální ohlas v disentu). Je rovněž příznačné, že Pelikán se v italské emigraci od počátku orientoval na Craxiho a nikoliv na Komunistickou stranu. Tyto desintegrační tendence nadhazují otázku, zda lze od konce 70. let vůbec ještě mluvit o reformně komunistické diskursivní pospolitosti, po Pelikánově a Mlynářově emigraci, po jejich exilovém odcizení, v situaci, kdy už beztak někteří další významní aktéři pražského jara (Šik, Goldstücker) se reformního komunismu nadobro zřekli. Ukazuje se navíc, že duchovní produkce domácího zbytkového reformního komunismu, jež by se dala označit za politické myšlení, byla mírně řečeno skromná (Hájek, Císař, Šabata?) a autorka jí také věnuje jen okrajovou pozornost.

Pozoruhodná a k dalšímu výzkumu nabádající je, zašesté, autorčina analýza diskusí o pojmu totalitarismu v exilu a v disentu a jeho charakteristika jako svého druhu beranidla liberálních koncepcí. I zde se ukazuje rozštěpení mezi disentem a exilem, kdy se Mlynářovy a Strmiskovy systémové analýzy setkaly doma jen s chabým ohlasem. Podle autorky disent operoval s pojmem totalitarismu spíše jen povrchně, jako s nálepkou (Havel v Moci bezmocných?), na hlubší reflexe se nezmohl; odněkud se ale pojem vzít musel, a to je třeba osvětlit. Na druhé straně by si širší ideově historickou kontextualizaci zasloužily exilové analýzy totalitarismu, zejména s ohledem na západní myšlenkovou tradici (a to nejen koncepce Arendtové, Friedricha a Brzezinského, ale i socialistické kořeny kritiky totalitarismu (Borkenau, Löwenthal, Flechtheim). Takový rozbor je potřebný i proto, že autorka zde postuluje ideovou originalitu československé konceptualizace totalitarismu v mezinárodním srovnání; tak smělý postulát je ale nutno podepřít detailním komparativním šetřením.

Za poněkud přehnané považují autorčinu tezi o „oživení jazyka totalitarismu“ na Západě, hlavně ve Francii. Ještě v 70. letech se liberální kritika totalitarismu (Aron, Popper, Hayek) nacházela na okraji určujících politickovědních diskusí. Odklon západoevropských intelektuálů od sovětského modelu nemusel znamenat příklon k liberální demokracii. Aragonova Biafra ducha nebyla nutně kritikou totalitarismu, a radikální levice se místo na Moskvu nově orientovala na Peking a Havanu. Okrajový význam pojmu totalitarismu v západní politologii v 70. letech ostatně potvrzuje na s. 213 sama autorka, když tvrdí, že „ve chvíli, kdy se pojem totalitarismus vytrácí z akademických diskusí západní sovětologie jako ‚nevědecký produkt‘ studené války, jeho užívání dramaticky vzrůstá mezi nezávislými politickými intelektuály ve střední a východní Evropě.“ Jistou korekturu k této obecně platné tezi skýtá pohled na tehdejší anglosaskou historiografii stalinismu, v níž začíná doutnat spor mezi

totalitaristickou školou (Conquest, Pipes, Malia atd.) a tzv. sociálně historickými revizionisty. Sheila Fitzpatricková nedávno upozornila na to, že v této době byly revizionisté v akademickém dějepisectví v menšině a v širších veřejných debatách o stalinismu zaujímalí postavení vysloveně disidentské. Dnešní poměrně konsolidovaná pozice sociálních dějin komunismu je výsledkem dlouhodobé akademické práce a tvrdých bojů, jak na Západě, tak v postkomunistické střední Evropě.

Výčet kritických postřehů zakončím poznámkou metodologickou. Jakkoliv vítám autorčinu snahu o důslednou historizaci reformního komunismu v duchu nových intelektuálních dějin a dějin pojmů, musím podotknout, že svému předsevzetí nezůstala vždy zcela věrna. Na řadě míst je problém jen chytře formulován, nově nasvětlen, autorka ale často namísto prohlubující analýzy již kvapným tempem uhání k další otázce. Některé teze jsou podány apodiktickým způsobem, aniž by byly dostatečně podloženy pramenným materiálem. To platí i pro klíčové pojmy studie – opozici, pluralismus, občanskou společnost, socialistickou demokracii, totalitarismus. Pomalu u všech čtenář dychtí dozvědět se více, lační spatřit problémové pole, jež by bylo důkladně zbrzděno a prooráno, konkrétní politický pojem, jenž by byl ze všech stran důkladně ohmatán, proklepán, otesán. To se však děje pohříchu zřídka.

Druhý prohrěšek vůči přísné historizaci reformního komunismu coby politického jazyka vidím v tom, že autorka navzdory svému deklarovanému záměru tu a tam přeci jen sklouzává k externím (hlavně liberálním), normativním a teleologickým hodnocením. Reformní komunismus byl prý např. „od počátku plný rozporů, což se ukázalo v konfliktu s nesocialistickým disentem“ (který patrně nebyl plný rozporů), tedy jako něco, co bylo od samého počátku odsouzeno k nezdaru. Rovněž pojem reformy je poměřován z hlediska externí, liberální myšlenkové tradice („změna v rámci ústavního systému“); mnohem plodnější by zde bylo využít vynikající typologii marxistických koncepcí času a změny, jak ji vypracoval Stephen Hanson. Normativní pojetí prozrazují i užité výrazové prostředky, např. „limity“ reformního komunismu (zejména přijmout liberálně demokratické hodnoty), jeho „neschopnost překročit hranice“ apod. Přejímán, resp. nedostatečně historizován je rovněž dobový polemický popis reformního komunismu coby „kvadratury kruhu“. Užitečnější než lamentovat s Tonym Judtem nad tím, proč eurokomunisté nebyli schopni „zbavit se zátěže vlastní minulosti“ a „vzdát se svého spojení se sovětským komunismem“, by bylo pečlivě probádat ideologické, mentální, sémantické, jazykové a emocionální pojivo, které právě toto odtržení od minulosti znemožňovalo. Reformní komunisté nakonec údajně nebyli schopni stát se „plnohodnotnou demokratickou opozicí“ a v roce 1989 se tak stali obětí vlastních „iluzí“. Posuzovat nerealizované představy jako „iluze“ je poněkud v rozporu s metodologickým rozvrhem studie, která si klade za cíl kontextualizovat „horizonty očekávání“ historických aktérů. Nic proti „iluzím“, ty jistě v politickém myšlení všech odstínů byly, jsou a budou. Ale zužování politického myšlení na omyly a iluze může vést k tomu, že v dějinách idejí podceníme jak dynamiku a nečekané zvraty, tak kontinuitu. Toho dobrým příkladem je autorkou dobře zdokumentovaný vývoj v osmdesátých letech: deprese a rozčarování po porážce Solidarity přeci vystřídala nová euforie vyvolaná Gorbačovovou přestavbou, která vedla k nové mobilizaci reformně komunistického jazyka (po které pak

následoval další „konec iluzí“). Je koneckonců ironií, že autorka předmět svého bádání v závěru dokonce vykazuje na Trockého pověstné „sметиště dějin“ – tedy nejenom jako něco, co je historicky prošlé, ale také ze zpětného pohledu irelevantní.

A pouze na okraj: ne zcela v souladu s novými intelektuálními dějinami se zdá autorčino opakované rozlišování mezi relevantním politickým jazykem a „pouhou rétorikou“, „pouhým žargonem“ či „symbolickou rovinou“. Bylo přeci právě zásluhou nových přístupů, že se zaměřily na dosud přehlížené banální jazykové konvence a jejich význam pro „velké“ politické myšlení.

Je oblíbeným zlovykem recenzentů kritizovat dizertační práce nejen za to, co v nich je, nýbrž i za to, co v nich údajně chybí. Uchylují-li se k této neomalenosti, pak jen z toho důvodu, abych přiměl autorku zauvažovat nad tím, proč tyto problémy do svého výzkumu nezařadila, popř. nad tím, co jejich nepřítomnost v agendě reformního komunismu může znamenat. Prvním tématem je reakce reformního komunismu na tzv. nová sociální hnutí a studentský radikalismus, jež se v západním (a v menší míře i v ostatním) světě etablovaly v protestním roce 1968 jako kritika jednak autoritářského kapitalismu, jednak tradiční levice. Zatímco stýkání a potýkání s politikou lidských práv tvořily páteř politického uvažování reformních komunistů, dalším složkám nových sociálních hnutí – feminismu, ekologickým iniciativám, antikolonialismu, antirasismu, pacifismu – věnovali zjevně mnohem méně pozornosti.

Jiným kontextem, jenž by dějiny československého reformního komunismu mohl obohatit, je od devadesátých let probíhající diskuse o truchlení a melancholii v evropském socialismu; diskuse, kterou odstartovaly Derridovy *Marxovy přízraky* a Martina Jaye stať *Inability to Mourn*, s následnými příspěvky mj. Wendy Brownové, Warrena Brackmana a v posledních letech zejména Enza Traversa (*Mélancolie de gauche*) a André Burguièra (*La gauche va-t-elle disparaître*). Konečně, vždyť i osudy československého reformního komunismu po roce 1968 by se daly popsat jako nepřetržité kolísání mezi zdravým, produktivním truchlením a ochromující melancholií.

Drobné opravy, nepřesnosti, stylistické chyby a neobratnosti:

- 14: Ota Šik, nikoliv Oto
- 23: Oxford Handbook of the History of Communism není příručkou „politologickou“, ale navýsost historickou; stejně tak Cambridge History není „politologickým přehledem“.
- 25: „objevil se z pera“ – formulace není dobrá
- 25: Bernstein – jeho cílem zajisté nebyl „stát blahobytu“, nýbrž socialismus
- 27: „zevnitř komunistických stran východního bloku (tzn. nikoli zvenčí)“ – vysvětlení není nutné
- 28: „Díky Stalinovi“
- 30: Utitz, nikoliv Utiz
- 34: „kapitola se dívá na...“ – anglismus?
- 34 „výkladový rámeček světa“ – výraz není dobrý

- 37: standardní český překlad Schmittova Begriff des Politischen je „pojem politična“, nikoliv „politického“
- 49: liberalizace v Československu od konce 50. let: ta nastává až po r. 1962, konec 50. let byl naopak dobou nového utužení
- 58: ČSAV, nikoliv AVČR
- 58: „větší, než kdykoli předtím“ – módní žurnalismus; správně česky: než kdy dříve.
- 69: Ústav dějin socialismu byl při ÚV KSČ, ne při ČSAV
- 77: sepětí, nikoliv sepjetí
- 98: Rudolf Battěk – není mi známo, že by byl členem KSČ
- 104: Literární listy, nikoliv Listy
- 106: česky „Gramsciho institut“, nikoliv „Gramsci Institut“
- 121: názvy KS velkými písmeny
- 130: „otevřeně antikomunistický disent“ – co se přesně míní?
- 157: byl Kaplan skutečně členem ÚV?
- 161: Giorgio Benevenuto, nikoliv Benevenuti
- 165: „akorát“ - hovorové
- 184: „ustoupilo“, nikoliv „odstoupilo“
- 188: Tismaneanu – politolog, ne historik
- 192: „napříč různými vrstvy obyvatel“
- 193: čí zvýraznění?
- 207: v poznámce č. 558 je doslovně převzata pasáž z Catalanovy studie o Mlynářovi (včetně pravopisné chyby), aniž by byla označena uvozovkami. Jelikož se jedná o citát a ne parafrázi, uvozovky jsou nezbytné. Vzhledem k tomu, že autorka nezachází s uvozovkami zrovna puntičkářsky, měla by prověřit i další obdobné pasáže.
- 213: sjednotit – buď Arendtová, nebo Arendt; Miłosz, nikoliv Milosz
- 218: Strmiska byl zajisté znalcem Parsonse, sotva však jeho žákem?
- 216: „formulována Hannah Arendtovou“ – nesklonná verze se už zjevně bohužel prosadila a je tolerována většinou redaktorů, přesto proti ní protestují.
- 231: inkorporovat znamená český vtělit, včlenit, nikoliv ztělesňovat
- 232: Šamalík byl právník spíš než filozof
- 236: Nesprávná, zjevně z angličtiny převzatá transkripce ruských jmen: Roj Medveděv, nikoliv Roy Medvěděv; Michail Šatrov, nikoliv Mikhail Shatrov
- 243: Miloš, nikoliv Milouš Jakeš
- 262: zasazoval se o to, nikoliv „za to“.
- 266: „ve svém prohlášení ze 16. srpna 1989 prohlašoval“
- 267: „jak bez tlaku zdola, tak ani...“. Správně: ani-ani

Přes výše nastíněné kritické poznámky předloženou disertační práci předběžně hodnotím jako *prospěla* a autorce k jejímu badatelskému výkonu upřímně blahopřeji.